

TACITUS

AGRICOLÁJA ES GERMANIÁJA.

FORDITOTTA

TÉLFY IVÁN,

egyetemi tanár, a páduai s magyar akademiának és a görögországi
archäologiai társaságnak tagja.

Második kiadás.

PEST, 1867.

KIADJA LAMPÉL RÓBERT.

19181

BEVEZETÉS.

I.

Tacitus élete.

Cornelius Tacitus születési évét nem lehet bizonyosan meghatározni. Ifjabb Plinius azt mondja magáról Tacitushoz intézett levelében,¹⁾ hogy ő még ifju levén, követni kívánta Tacitust, a ki már akkor hirben és dicsőségben állt. Innen az látszik következni, hogy Tacitus sokkal korosabb volt, mint ifjabb Plinius. Ez pedig 61-ben Kr. u. született, mivel maga mondja,²⁾ hogy 79-ben K. u. 18 éves volt. E szerint Tacitusnak legalább 28 évesnek kellett volna akkor lennie; s így talán 52-ben Kr. u. született. De miután ifjabb Plinius azt is mondja, hogy ő és Tacitus majdnem egykoruak (*aetate propemodum aequales*), még sem lehetett Tacitus 10 évvel korosabb, mint Plinius.

Vannak fiatal emberek, kik szép tulajdonságaik miatt bizonyos körökben hirt szereznek magoknak. Maga ifjabb Plinius már 19 éves korában oly megható szónoklattal lépett föl valamely ügyben a centumvirek előtt, hogy ez megalapítá az ő hírért.³⁾ Tacitusnak pedig már előbb lehetett alkalma, magát ilyen szónoklattal a centumvirek előtt kitüntetni; mert tudva van, hogy kora ifjuságától fogva buzgó tanítványa volt M. Apernek és Julius Secundusnak, a leghíresebb ügyvédeknek.⁴⁾ Ha tehát mind ezt tekintjük, legfőlebb 3—4 évvel mondhatjuk idősebbnek Tacitust mint Pliniust; úgy hogy Tacitus valószínűleg 57-ben vagy 58-ban K. u. született.

78-ban Kr. u. nőül vevé Agricola leányát; tehát körülbelől 21 éves korában. S jóllehet Domitianus császár nagy ellensége volt Agricolának, úgy hogy ez tanácsosabbnak tartotta,

¹⁾ Epist. VII. 20. 3.

²⁾ Epist. VI. 20. 5.

³⁾ Epist. I. 18. V. 8.

⁴⁾ Tacit. dialog. de orator. 2.

távol minden hivataloskodástól, csendes magányba visszavonulni; Tacitus még is e kegyetlen császár alatt többféle hivatalt viselt,¹⁾ talán azért, nehogy daczolni látszassék a császárral s hogy oltalmazza szeretett ipáját a kényur haragja elől. Azonban történetirási hajlamát visszatartotta; mert a történelmi hűséggel leírt mult események s főleg a köztársaság szép napjaira következő hanyatlás ecsetelése könnyen fölingerelte volna maga ellen a bosszuvágyó Domitianust.

Csak ennek halála után kezdődött Tacitus irói tevékenysége. 97-ben Kr. u. írta *Agricoláját* s '98-ban *Germaniáját*.

Ugyancsak 97-ben Kr. u. helyettes consul (*consul suffectus*) volt s nevezetes beszédet tartott Verginius Rufus consul fölött, midőn ezt államköltségen temették el. E beszédről azt mondta ifj. Plinius,²⁾ hogy általa Verginius Rufus elérte a szerencse tetőpontját, mivel oly ékesszólású dicsérője akadt.

100-ik évben Kr. u. consul volt, barátja pedig, az ifju Plinius, helyettes consul. E két férfit bizta meg a római tanács, hogy segítsék szónoklataikkal az afrikaiakat, kik Marius Priscus proconsul ellen fosztogatási s kegyetlenségi vádat emeltek. S ők oly meghatározólag adták elő a vádlott bűneit, hogy a tanács mind a kettőt megdicsérte.³⁾

További életkörülményeiről semmit sem tudunk. Valószínű, hogy ő visszalépett a nyilvános élet küzdteréről, miszerint egészen a történetirásnak szentelhesse magát.

Csak így sikerülhetett neki két oly remek. művet írni, minő a *Historiái* és *Annales*ei. Ez utóbbit némelyek így nevezik: *Ab excessu divi Augusti*, mintha már Tacitus is ezt a czimet adta volna e munkájának.

De Tacitus munkájából az ellenkezőt látjuk, hol ezt olvasuk: „*Exequi sententias haud institui nisi insignes... quod praecipuum munus annalium reor.*“ (*Annal.* III., 65.) „*Nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere.*“ (*IV.*, 32.)

Tacitus szorgalmasan tanulmányozta a forrásokat, melyekből adatait merítette. E forrásokhoz tartoztak:

1) *Annales* XI. 11.

2) *Epist.* II. 1. 6.

3) *Plin. Epist.* II. 11.

1-ör az *acta diurna*, azaz napló, napi események följegyzései, melyek rendeltetése ugyanaz volt, mint a mai hírlapokéi. Azokban közöltettek Róma városának összes napi eseményei, u. m. a szülöttek és megholtak neve és száma; a tartományokból a közkinctárba befolyt pénzek; a gabonaárak; nevezetes építkezések; tűzveszélyek; büntetések; házassági elválások; rabszolgák fölszabadítása; végrendeletek; pörök; tisztválasztások; hatósági rendeletek; színpadi ujdonságok; természeti tűnemények; szerelmi kalandok.

V. ö. *Leclerc*: *Des journaux chez les Romains*. Paris 1838.

Lieberkühn; *Commentatio de diurnis Romanorum actis*. Weimar 1840.

Prutze: *De fontibus, quos in conscribendis rebus inde a Tiberio usque ad mortem Neronis gestis auctores veteres secuti videantur*. Halae 1840.

Hübner: *De senatus populi que Romani actis*. Lipsce 1859.

Heinze: *De spuris diurnorum actorum fragmentis*. Greifswald 1860.

2-or: *Commentarii senatus*, másképp *acta senatus*, vagy *acta patrum*, vagy *Commentarii actorum*. Ezek voltak a római tanács jegyzőkönyvei, melyek a tanácsban előfordult vitatkozásokat, indítványokat, határozatokat, vallatásokat foglaltak magokban.

3-or: Tiberius császár beszédei.

4-er: *Agrippina, Nero anyja, emlékiratai, Commentarii Agrippinae, quae, Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit*. (Annal. IV., 53.)

5-ör: *Történelmi munkák*, melyek szerzőit azonban ritkán említi meg Tacitus, főleg a Nero előtti korra nézve. Ő csak általában mondja: *tradunt plerique* (Annal. I., 29); *reperio apud scriptores* (u. o. II., 8.); *quae plurimis maximeque fidei auctoribus memorata sunt, retuli* (IV., 10).

Tacitus részint szónoklati színezettel, részint költői irányban fejezte ki nagy gondolatait, mély érzeményeit. Munkáiból látszik, hogy ő az előtte élt latin remekírók nyelvezetét jól tudta kiaknázni. Sok kifejezésben Liviust utánozta. Nagyon sok szólamódot vett át Sallustius történeteiből is, de kerülve az ódon-szerűségeket és szakadozottságokat, melyekben Sallustius győ-

nyörködni látszott. A költők közül leginkább Virgilius szép kifejezéseivel szeretett élni.

Műszókat, melyek a mindennapi élet szüleményei s közhasználatuak, egészen kerül s körülírásokkal él helyettök, úgy hogy csak utángondolkodás által kell kitalálni, vajjon mire céloz. Ezt némelyek dicsérik Tacitusban; de én azt tartom, hogy minden író törekedjék világosan és könnyen érthetőleg írni.

Tacitus nagyon kerül az idegen szókat, még azokat is, melyek már régen nyertek vala polgárjogot a latin nyelvben.

Mondatai rövidségében remek, úgy hogy nála függő vagy közbenvetett mondatok ritkán fordulnak elő, s e tekintetben eltér Cicero irányától, a ki a körmondatokban volt remek.

Írálya összhangzik az általa ecsetelt kor sajátjaival, t. i. komor, tragikai, erőszakos; de csudálatosan tudja némelykor az örömet, derűtséget és gunyt is kifejezni. Azonban ez nem áll Tacitusnak minden munkáiról. Az irány tökélyének legmagasabb fokát elérte az *Annales*ekben, melyekben mint ember és író fejlődésének legfelsőbb pontján áll.

Az *Agricola*ban, első történelmi munkájában, még csak zsenjét látjuk későbbi szép irányának. S az *Agricola*ban nem is áll még Tacitus a történetírás színvonalán; mert abban nem annyira élethűn, mint inkább eszményesítve írta le saját szeretett ipáját, hogy mások is utánozzák a tökélynek e mintaképét.

II.

Segéd munkák Tacitushoz.

Bötticher: *Lexicon Taciteum*. Berlin 1830.

Gerber: *de Tacito rerum scriptore qualem bonum oratorem requisivit Quintilianus*. Lőcse 1861. — *De particularum quadam in sermone Taciti proprietatē*. Kassa 1864. — *De particula an*. Pest 1865.

Spitta: *de Taciti in componendis enuntiatis ratione*. Göttinga 1866.

Dräger: *die Syntax des Tacitus*. Putbus 1866.

Wölfflin: *Schriften über den Taciteischen Stil und genetische Entwicklung desselben*. A *Philologus* című folyóiratban. XXV-ik kötet.